

NUME DE FAMILIE COMPUSE PROVENITE DIN SINTAGME

VIORICA RĂILEANU

Antroponimele, ca orice unități lexicale, se supun legilor de dezvoltare a limbii. Din acest motiv, pot fi o mărturie a unor forme de limbă azi dispărute, pot consemna fenomene ce interesează îndeaproape istoria limbii, pot îmbogăți registrul derivatelor în limbă, iar explicația lor necesită, uneori, raportarea la anumiți termeni regionali, dialectali.

Așadar, în scopul identificării persoanelor, s-au folosit și se folosesc diferite formule, care se includ în sistemul popular de denominație personală. Ele circulă în graiurile populare ca niște îmbinări sau sintagme antroponimice (Dumbrăveanu 2002–2003: 165), fiind rezultatul asocierii câtorva apelative.

Astfel de asocieri, formate prin juxtapunere dintr-un substantiv și un adjectiv redau de regulă, un sens calificativ: *bot-gros*, *buză-groasă*, *cap-gros*, *cap-șteap*, *coate-goale*, *gură-cască*, *gură-rea*, *mațe-goale*, *mațe-pestrițe*, *piele-lungă*, *talpă-lată*, *tivgă-goală* etc. sau dintr-un substantiv și un participiu tranzitiv adjectivat: *gură-spartă*, *burtă-spartă*, *mațe-fripte* etc.” (cf. Ciobanu 1970: 78–80). În afara acestui tip de compuse, create pe baza relației de determinare substantivală, adjectivală, ponderea semantică revenind adjectivului care exprimă, în esență, o caracteristică, mai există îmbinări din verb și substantiv, în cazul cărora, în mod egal, ambele, componente contribuie la conturarea înțelesului, cu o referință semantică identică (omul): *fluieră-vânt*, *linge-blide*, *papă-lapte*, *pierde-vară*, *soarbe-zeamă*, *zgârie-brânză* etc. La această categorie, „trebuie atrase în grupul compuselor care privesc individul uman și acelea care se referă, tot în mod figurat, la animale, păsări, plante, boli etc.: *gât-vânăț*, *piept-roșu*, *lemn-dulce*, *apă-albă* «cataractă», *apă-neagră* «glaucom», *bube-dulci*” (Ciobanu 1970: 80). Aceste sintagme create ca epitete referitoare la diferite caracteristici fizice și psihice ale omului, au fost folosite, ulterior, în calitate de formule denominative populare atât pentru bărbați (flăcăi sau însurați), cât și pentru femei (măritate sau nemăritate). Dar „în timp ce un compus este, de regulă, o unitate semantică nouă, cu un înțeles nou la nivelul limbii comune, altul decât cel al sensului exprimat de fiecare dintre elementele sale componente (Asan, Ciobanu 1967: 241) (*bot-gros* a căpătat, prin compunere, înțelesul de „om lipsit de bună-cuviință”; *mălai-mare* «om mândăcios sau înalt, dar bleg, lipsit de vlagă, prostănac»; *mațe-goale* «om sărac, flămând»; *pierde-vară* «leneș»; *soarbe-zeamă* «om prost»; *vorbă-lungă*

FD, XXXVII, București, 2018, p. 123–131

«flecar, palavragiu», *frige-linte* « zgârcit; avar» etc.), la nivel antroponimic, părțile constituente își păstrează propria valoare, iar împreună formează o unitate semantică, construită – din punct de vedere gramatical – după tiparele limbii comune, iar semantic – ca un micromodel explicativ” (Burci, Zăbavă 2003: 61), contribuind la determinarea cât mai precisă a persoanei denumite, în vederea evitării coincidențelor antroponimice. În cazul formulelor denominative compuse, majoritatea exemplurilor sunt supranume și doar câteva pot fi considerate porecle. Supranumele apar „dintr-o necesitate socială și antroponimică, de a identifica mai ușor o persoană, în sistemul numelor de persoană”. (Stan 1957: 43). Ele nu au conținut ironic sau afectiv și chiar dacă l-au avut cândva, acesta a dispărut treptat, predominând caracterul antroponimic. Supranumele au circulat, la început, ca nume active, cu funcție de nume de familie neoficiale, constituind o treaptă importantă în formarea numelor de familie compuse.

Cât privește perioada de creare a numelor în discuție, acestea se înregistrează destul de timpuriu, în acte juridice și administrative: Duma *Limbădulce* (1435), Ion *Limbădulce* (1489), Tudor *Limbădulce* (1455), Gheorghe *Barbă Geamănă* (1454), Dragomir *Patruzăci de pâre* (1490), Ion *Barbă-Albă* (1585), Ion *Bucate Direpte* (1608), Gheorghie *Barbă Lată* (1616), Gligorcea *Lapteacru* (1620), Gligori *Palmealbe* (1627), Avram *Curnegru* (1677), Zaharia *Mânălungă* (1692), Gavril *Zgâriebrânză* (1693), Ștefan *Pișcăbabă* (1700) (Burci, Zăbavă 2003: 61–62). Astfel de nume au devenit mai târziu nume de familie consacrate și s-au impus în onomastica oficială. „Dacă, inițial, în documentele de arhivă sunt întâlnite numeroase antroponime compuse prin juxtapunerea termenilor, susținută de multe ori și de folosirea cratimei – pentru a se întări faptul că este vorba de o sintagmă – treptat, aglutinarea se impune ca mijloc principal de formare a acestui tip de nume”. (*ibidem*: 65). În acest sens, sunt concludente exemplele excerptate din *MEF*, unde sudarea morfosintactică a părților componente este totală, fiind rezultatul unei îndelungate coexistențe: *Ababii*, *Acucoanei*, *Babăre[a]*, *Barbălată*, *Barbălungă*, *Barbămândră*, *Barbărasă*, *Barbăroșă*, *Barbăroșie*, *Băietrău*, *Belibou*, *Belicâine*, *Belicâne*, *Boubălțat*, *Bouroș*, *Bunacali*, *Bunăcale*, *Bunăzâua*, *Calcătinge*, *Capalbu*, *Caplat*, *Catăaproape*, *Catăbini*, *Catănsus*, *Cătărău*, *Cherdivară*, *Chișcăbabă*, *Cojocscurt*, *Curlat*, *Curnegru*, *Curroș*, *Decusară*, *Frunzălată*, *Ghervasă*, *Haidealul*, *Lapteacru*, *Mereacre*, *Meriacri*, *Perdivară*, *Peșterău*, *Pierdivară*, *Roadedealul*, *Sarăandrii*, *Sălion*, *Scurăcană*, *Treiboii*, *Țarălungă*, *Vremiră* etc. (*MEF* 1975: vol. VII, partea II).

Din punct de vedere formal, Constantinescu 1963: 51 distinge următoarele structuri ale antroponimelor compuse:

1. nume comun + adjectiv: *Capalb*, *Părlat*;
2. verb + substantiv: *Frige-vacă*, *Plânge-banul*;
3. verb + adverb: *Fuge-bine*;
4. verb + verb: *Calcătinge*;
5. substantiv + substantiv: *Buzgurilă*;

6. expresii: *Hara-grij*, *Rogu-te*;

7. două antroponime alăturate sau chiar contaminate într-unul singur: *Vasilie* (Vasile + Ilie), *Petrulie* (Petru + Ilie), *Siliancu* (Vasile + Iancu) etc.

Deși, teoretic, s-ar părea că orice cuvânt care aparține limbii comune poate forma un nume compus, practic, antroponimia selectează cu precădere doar anumite grupuri concrete. La formarea numelor compuse, care din punct de vedere morfologic sunt substantive proprii, în mod frecvent, au fost întrebuințate substantivele, adjectivele, verbele, articolele, numeralele (mai ales cele cardinale), interjecțiile, prepozițiile, adverbele. Astăzi în nomenclatorul onomastic oficial din Republica Moldova. Numele de familie compuse, create pe baza *unui substantiv* sunt cel mai des atestate. Structura lor internă este reprezentată prin următoarele tipuri: substantiv + adjectiv, adjectiv + substantiv, articol + substantiv, verb + substantiv, numeral + substantiv, substantiv + prenume, substantiv + substantiv, prepoziție + prepoziție + substantiv, interjecție + prepoziție + substantiv. În organizările enumerate, elementul constant, variabil ca topică, îl constituie substantivul, absolut necesar prin specificul său: denominația.

Substantivele din componența numelor compuse denumesc:

părți ale corpului omenesc (barbă, burun „nas”, buză, cap, chele „piele”, chică, cur, gură, ochi, mațe, mână, oase, talpă etc.): *Barbasura*¹, *Barbălată* (var.: *Barbalat*, *Barbulat*, *Barbilat*, *Barbălat*, *Barbalată*, *Barbalatî*, *Barbulată*, *Barbolat*, *Barbălat*, *Barbîlat*), *Barbăneagră* (var.: *Barbaneagra*, *Barbaneagră*, *Barbaneagre*, *Barbaniagra*, *Barbăneagra*, *Barbă-Neagră*, *Barbeneagra*, *Barbineagra*, *Barbineagră*, *Barbîneagră*, *Barbîneagra*, *Barbî-Neagrî*, *Barbîneagrî*), *Barbănouă* (var.: *Barbanova*, *Barbanoi*, *Barbanou*, *Barbanouă*, *Barbănou*, *Barbunova*, *Barbînou*, *Barbanoua*, *Barbinov*, *Barbinova*); *Barbărasă* (var.: *Barbaras*, *Barburas*, *Barburasă*, *Barbarasa*, *Barburasî*, *Barbarasov*, *Barbarasova*, *Barbarasă*), *Barbăroșie* (var.: *Barbaroș*, *Barbăroș*, *Barbaroșie*, *Barbuoș*, *Barbaroșa*, *Barbîroș*, *Barbîroșa*, *Barbaroși*, *Barbăroșă*, *Barbaroșii*, *Barboroșie*, *Barbaroșe*, *Barbăroșe*, *Barbîroșie*, *Barboros*, *Barbaroșu*, *Barberoș*, *Barberoșa*, *Barbîroși*), *Barbăscumpă* (var.: *Barbascumpa*, *Barbascumpă*, *Barbăscumpa*); *Burunsus* (var.: *Burnusus*, *Burnusuz*); *Buzămurgă* (var.: *Buzîmurga*, *Buzumurgă*, *Buzîmurgî*, *Buzu-Marga*), *Buzguril*, *Buzanova* (var.: *Buzunov*, *Buzunova*); *Capalb*, *Capbătut* (var.: *Capbatut*, *Cabatut*, *Cabătut*, *Cap-Bătut*), *Caplegat*, *Capmare* (var.: *Cap-Mare*, *Capmaru*, *Capmari*, *Copmari*), *Capmoale* (var.: *Capmole*), *Caproș* (var.: *Caproșu*), *Capstrîmb*; *Chelemîndră* (var.: *Chelemîndra*, *Chelimîndra*), *Cheleverde* (var.: *Cheliverdi*, *Cheliverde*, *Cheleverdi*, *Cheliverda*); *Chicăroșie* (var.: *Chicaroș*, *Chicaroșie*, *Chicoroș*); *Curoș* (var.: *Curoșu*), *Curjos*, *Curlat* (var.:

¹ Exemplele sunt extrase de pe site-ul oficial *Serviciu informațional on-line „REGISTRU”*. În paranteze sunt indicate toate variantele înregistrate ale numelui, Este vorba, totuși, de nume de persoane a căror identitate trebuie păstrată. Am reținut, pentru exemplificare, numai patronimele care au în structura lor internă apelative ce fac parte din vocabularul limbii române.

Curlatov, Curlatova), *Mutcur*; *Gurămultă* (var.: *Goremulta*)², *Guremulta, Guramulta, Gurămulte*); *Bozaochii* (var.: *Bazaochi(i)*), *Cernoochi* (var.: *Cernoochii*), *Patruochi, Cervonoochi* (var.: *Cervonooki*); *Mațerele* (var.: *Mațerăle, Mațîrăle, Mațereli, Mațîrele*), *Mațgras* (var.: *Mazgras, Masgras*); *Mânăscurtă* (var.: *Mînascurta, Mînascurtă, Mînąscurta, Mînąscurtă, Mîńiscurtă*); *Oaserele* (var.: *Oasărele, Oasăreli*); *Talpălată* (var.: *Talpă-Lată, Talpălata, Talpalațchi, Talpalațcaia, Talpalațchii, Talpalațkaia, Talpolațkaia, Talpolațchi*) etc. După cum se poate constata, chiar atunci când adjectivul se traduce într-o altă limbă, substantivul își păstrează identitatea românească: *Cernoochi, Cervonoochi*. De fapt, în chip firesc, acesta rămâne elementul stabil al îmbinării, variind, inevitabil, însușirea prin care se disting indivizii.

păsări și animale, în special domestice (bou, câine, găscă, iapă, mătă, oaie, pește, porc, vacă etc.): *Belibou*³ (var.: *Belebou, Belibo, Belibov, Bilibov*), *Boubătrîn* (var.: *Bobotrîn, Boubatrîn, Boubetrin, Boubotrîn*), *Bounegru* (var.: *Bounegr, Boinegri, Bounegra, Bovnegra*), *Bouroș* (var.: *Bauroș, Bou-Roș, Bouroșu*), *Bovbalan, Șapteboi*; *Belican, Șeptichin* „șapte câini”; *Gîștemulte* (var.: *Ghestemulte, Ghiștemult, Ghiștemulte, Ghiște Multe, Ghiște-Multe, Gîște-Multe*); *Iapăscurtă* (var.: *Iapascurte, Iapîscurta*), *Iapără* (var.: *Iapăre, Iapără*); *Mîțăblîndă* (var.: *Mîțablînda, Mițăblînda, Mițeblînda, Mițîblînda, Mițîblîndî, Mițî-Blîndî*); *Frigioi* (var.: *Fridjioi*), *Oaieneagră* (var.: *Oineagra, Oineagră*); *Peșterău* (var.: *Peștereu, Peștîreu*); *Porcgras* (var.: *Porc-Gras*); *Puitîrziu*; *Belivacă* (var.: *Belivac, Belivaca*), *Vacără, Vacaroș* etc. Și în acest caz, când substantivul denumește păsări sau animale, el rămâne același component invariabil în raport cu verbul sau adjectivul asociat, chiar în forme corupte, indiferent de poziția din construcție: antepus, *Bobătrîn* = Boubătrîn, postpus, *Belican* = Belicâne, reproducând forme rostite sau grafice.

produse alimentare (borș, bragă, lapte, mălai, mere, unt, zeamă etc.): *Dobriboș, Jeliborșci* (var.: *Zeliborș*), *Zilimboș* (var.: *Ziliborș*), *Papăborș*⁴ (var.: *Papaborș, Papa-Borșci, Papîborș*); *Bragnebun* (var.: *Bragneabun*); *Lapteacru* (var.: *Laptiacru*), *Laptebatut, Lapedulce*; *Mălairău* (var.: *Malairău, Malaireu, Malareu, Malarău*), *Jelimălai* (var.: *Jelemalai, Jelimalai*); *Mereacre* (var.: *Mereacri, Meriacre, Meriacri*), *Papămere* (var.: *Papămeri, Papîmere, Papîmeri*); *Untmoale*; *Zeamăneagră* (var.: *Zamăneagra, Zamăneagră, Zameneagra, Zamîneagra, Zamîneagră, Zamîneagrî, Zamîneagră*) etc. Categoria cuprinde mai multe tipuri de structuri: **autentice**, specifice limbii române prin topica adjectivului: *Lapteacru, Mălairău, Untmoale*; **corupte** prin traducerea adjectivului, fapt probat și de antepoziția acestuia: *Jelimălai* „Mălai verde”, cu alte

² De la apelativul românesc *gură* s-a ajuns la *gore* (rus. *gore* „durere, tristețe, jale”), printr-un fel de etimologie populară *sui-generis*.

³ Verbul *a beli* are sensul de „a jupui; (fig.) a despuia, a extorca”.

⁴ Este vorba de verbul *a păpa* „a mânca”, din graiul copiilor mici, utilizat cu intenții peiorative.

cuvinte „porumb verde”, sau prin traducerea structurii integrale *Jeliborsci* „Borș verde”, denumit astfel după ingrediente. Posibilitatea coruperii s-ar explica prin aportul mediului alogen în care au fost constrânși băștinașii să locuiască.

diverse: elemente ale naturii, floră, fenomene, unelte, obiecte casnice, vestimentație etc. (apă, baltă, ban, casă, cânepă, ciubotă, cojoc, colibă, fier, foc, furcă, fus, lei, manta, oală, paie, para, topor etc.): *Apărece* (var.: *Apareci*, *Apăreci*, *Aperece*); *Buhînbaltă* (var.: *Buhîmbaltă*), *Buhnibaltă* (var.: *Bunibaltă*, *Bunibalta*); *Doibani* (var.: *Doiban*), *Banegru*, *Beliban*; *Casamare* (var.: *Casîmare*), *Casarece* (var.: *Casareci*, *Casărășe*, *Caserece*, *Casereci*, *Caserecea*), *Pîrlicasă* (var.: *Pîrlicasă*); *Cînepăverde*; *Ciubotăroșie* (var.: *Cebotaroș*, *Cebotăroș*, *Cebotîroș*, *Cibotaroș*, *Cibotă-Roșă*, *Cibotroș*), *Cojocscurt* (var.: *Cojoc-Scurt*, *Cozișcurt*), *Colibăverde* (var.: *Colibaverde*, *Coliba-Verde*, *Colibaverdi*, *Coliba-Verdi*, *Coliboverde*, *Coliboverdi*, *Calibaverde*, *Calibaverdi*); *Frîngefier* (var.: *Frîngefer*, *Frînjefier*, *Frînjefier*); *Ardefoc* (var.: *Ardifoc*); *Furcămîndră* (var.: *Furcamîndra*), *Zvîrlifus* (var.: *Zvîrlifus*), *Cincilei*; *Mantaroș* (var.: *Montaroș*); *Radiola*, *Scobioală* (var.: *Scobioala*, *Scobiola*), *Stârnioală* (var.: *Sternioală*, *Sternioala*, *Sterniola*); *Paierle* (var.: *Paerele*, *Paereli*, *Paierăle*, *Paiereli*, *Pairele*, *Paireli*); *Paralungă* (var.: *Paralunga*, *Paralungă*, *Parălungă*); *Grostopor* (var.: *Gros-Topor*) etc. La această categorie, uneori, secvența combinatorie depășește cadrul structurii bimembre, corespunzând unei propoziții a cărui predicție constă în interjecții: *Buh în baltă!* Remarcăm trăsătura rezumativă a compusului, care prin secvența respectivă a fixat, probabil, o întâmplare reală.

ființe umane (babă, băiat, chir ‘domn, jupân’, copil, frate, mamă, moș, om, vodă etc.): *Babălungă* (var.: *Babalunga*, *Babalungă*, *Babălunghe*, *Babilunga*, *Babîlungă*, *Babilunga*, *Babîlungă*), *Babaraica*, *Babără* (var.: *Babară*, *Babărî*, *Babira*, *Babire*, *Babîră*, *Babîre*), *Babisanda*, *Babumara*, *Zgârcibabă* (var.: *Zgîrcibaba*, *Zgîrcibabă*), *Chișcăbabă* (var.: *Chișcababa*); *Băietrău* (var.: *Băetrău*, *Băetreu*, *Baetrov*); *Chiralina*, *Chironachi*, *Chirvasă* (var.: *Chirvasă*); *Copiimulți* (var.: *Copiimulț*, *Copii-Mulț*, *Copii-Mulți*, *Copimulț*, *Copchimulți*, *Copchi-Mulț*); *Fratepietro*, *Șaptefrați* (var.: *Șaptefrati*, *Șaptefraț*, *Șaptifraț*, *Șaptifrați*, *Șeptefraț*, *Șeptefrați*, *Șeptifraț*, *Șeptifrați*); *Sîncumami* (var.: *Sîncumamii*); *Aluimoș* (var.: *Aluimoșu*, *Amoș*, *Amoșii*, *Amoșului*), *Moșulupa* (var.: *Moșolupa*), *Moșlat*; *Ombun*; *Negru-Vodă* (var.: *Negrivoda*, *Negrivodă*, *Negruvoda*, *Negru-Voda*, *Negruvodă*) etc. În această subclasă, structurile sunt extrem de diverse, pe lângă substantiv + adjectiv, verb + substantiv, incluzând formele protocolare de adresare: *Chironachi* < chir ‘domn’ < ngr. *kýr* + *Onache*, hipocoristic de la *Onea* < Ion, *Chirvasă* < chir + var. coruptă *Vase* < *Vasile*, *Chiralina* < *chira* < ngr. *kyrá* ‘doamnă’ + *Lina*; *Fratepietro* < *Frate Petru*; numeral + subst. *Șapte frați*, genitive: *A lui moșu* < *aluimoșu*, metafore, *Sîncumamii* < *țâncul mamei* ‘puiul, cățelul...’. Multitudinea variantelor se explică, în principal, ca forme specifice oralității moldovenești, cu particularități proprii: monoftongarea *Babărea* > *Babără*; palatalizarea labialelor: *Copii Mulți* > *Copchii Mulți*, regimul africatelor: *Casă rece* > *Casăreși*, la care se

adaugă și pronunții ale minoritarilor: *Colibaverde* > *Caliba verde*.

La formarea numelor de familie compuse, pe lângă substantive, participă într-un procent mare și adjectivele (masculine și feminine, cu formele de singular și plural). În mod frecvent, sunt întrebuințate adjective care exprimă noțiunea de „culoare”:

alb (*Calalb, Hadjalbu, Capalb*), bălan (*Bovbalan*), murg (*Buzămurgă*), negru (*Banegru, Barbăneagră, Bounegru, Negru-Vodă*), roșu (*Barbăroșie, Bouroș, Caproș, Ciubotăroșie, Chicăroșie, Chiroș, Curoșu, Mantaroș, Meiroșu, Vacaroș*), verde (*Colibăverde, Cheleverde, Mucverde, Cînepăverde*) etc.

sau de „mărime”: gros (*Botgros, Masgros, Grostopor*), lat (*Cerlat, Barbălată, Curlat, Cheplat, Moșlat, Talpălată*), lung (*Alungulese, Babălungă, Țărălungă, Paralungă, Poalelungi*), mare (*Capmare, Casamare, Grădinămare*), mult (*Copiimulți, Giștemulte, Gurămultă*), scurt (*Cojocscurt, Iapăscurtă, Mânăscurtă*) etc. Participarea adjectivului se explică prin capacitatea acestuia de a exprima însușirea care individualizează o persoană, aflându-se, invariabil în postpoziție.

Pe locul imediat următor se situează, ca număr de apariții, perechile antonimice: bun/rău, cald/rece, tare/moale, sus/jos etc.

Dintre verbe, cele mai utilizate sunt: *a arde, a beli, a frige, a frânge, a jeli, a muta, a păpa, a pierde, a pârlî, a rade, a roade, a scobi, a tăia, a zvârli*. Numele de familie compuse care au la bază un verb pot avea următoarele structuri:

verb + substantiv: *Pierdevară* (var.: *Cherdevară, Cherdivar, Cherdivară, Cherdivarenco, Perdevar, Perdevară, Perdevarî, Perdivar, Perdivara, Perdivară, Perdivari, Perdivari*), *Roadedeal* (var.: *Rodideal*), *Sparionoapte* (var.: *Sparinoapta*), *Sparivac, Taievorbă* (var.: *Taevorba, Taevorbă, Taievorba, Taivorba, Taivorbă*) etc.;

verb + adverb: *Cătărău* (var.: *Catarău, Catărău, Catîrău, Caterău, Caterev, Catîreu, Cătărău*), *Cîntăbine* (var.: *Cîtebine, Cîntîbine, Contobinin*), *Joacă bine* (var.: *Joacabine, Joacbine, Joacbine, Jocăbine, Joci-Bini*) etc.;

Dezvoltarea de variante comportă, în principal, aceleași motivații, ca în cazul combinațiilor subst. + adj., la care se mai adaugă accidentele fonetice de felul sincopei *Joacă bine* > *Joacăbine* > *Joacbine* ori rostirile alogenilor, cu extensiuni terminale conforme cu limba lor: *Cântă bine* > *Contobinin*.

verb + prepoziție + adverb: *Catănsus* (var.: *Catansus, Catînsus*), *Saiînsus* (var.: *Sainsus, Sansus*);

verb + verb: *Calcatînge* (var.: *Calcatinci, Calcatîngi, Calcatînj, Calcatînja, Calcatînje*) etc.

O categorie aparte de nume de familie, specific moldovenești, sunt și formulele compuse care provin de la nume personale masculine sau feminine în cazul genitiv, cu articolul posesiv-genitival contopit cu antroponimul. „Articolul posesiv (*a, al*) a făcut, într-o primă fază, corp comun cu numele propriu (*Aancuței, Ababei, Abălănesei, Aburlăciței, Achelăriții, Agheorghiesei, Albucurei, Albadii* etc.) pentru ca, apoi, acesta să se piardă la unele dintre ele (pe măsură ce se succed generațiile, legătura directă cu întemeietorul familiei slăbește, chiar dacă există

conștiința apartenenței la acel clan), fiind înlocuit cu nominativul (*Abălașa, Aioana, Acristina, Aciobănița, Acostăchioaie, Acatrina* etc.)” (Oancă 2010: 9).

Structura cu articolul posesiv-genitival aglutinat s-a consolidat în Moldova, în secolul al XIX-lea, funcționând ca supranume, care a devenit ulterior nume de familie oficial.

Nomenclatorul onomastic actual înregistrează încă un număr impunător de nume de familie care mai păstrează reminiscențe ale acestui gen de denotație: *Ababei, Acatrinei, Acălugăriței, Achilina, Achiri, Acristinei, Adăscăliței, Adochiții, Adomniței, Agafii, Aghenii, Agheorghiesei, Agrigoroaie, Ailenii, Ailoe, Aluimoș, Alupoi, Amaftioaie, Amalanei, Amanjii, Amarfii, Amariei, Amarița, Amihalachioaie, Amilachi, Amoășei, Amoșii, Aniții, Apachița, Apăvăloaie, Apetrei, Apetroaie, Apopii, Apreutesei, Asaftei, Asandii, Aștifenii, Atasii, Avasiloe, Avădăni, Axanii* etc. Construcțiile genitivale au în structură un substantiv propriu-zis *Ababei*, un derivat moțional feminin: *Acălugăriței, Adăscăliței, Agheorghiesei*, chiar și în var. coruptă: *Agrigoroaie, Amaftioaie, Apăvăloaie, Agavriloaie*, forme simplificate prin afereză: *A Agafii > Agafii, A Achilinei > Achilinii*, ori genitive refăcute în nominative pseudoprotetice: *Achilina, Amarița, Apachița*.

Maria Cosniceanu, 1991 menționează și alte nume de familie, pe baza altor elemente nominale componente, care, din păcate, nu se mai regăsesc astăzi în nomenclatorul oficial: *Buzăneagră, Buzăruptă, Cârjăbabă, Foameră, Frunzălată, Oasenegre, Parerău, Piciormare, Sângerău* etc.⁵.

Numele de familie compuse sunt formate prin îmbinarea unor cuvinte, după regulile sintactice obișnuite ale limbii. Pentru analiza comportamentului lor sunt folosite metode și tehnici specifice limbii comune. Cu toate acestea, numele de familie compuse, constituite ca un micromodel edificator, își dezvoltă propriile reguli, care le definesc. Astfel, substantivele nume de familie compuse care se regăsesc și printre substantivele comune compuse pot să se scrie în același mod cu acestea, dar, de cele mai multe ori, dezvoltă numeroase particularități în ceea ce privește componenta ortografică. Aglutinarea se impune ca mijloc principal de formare a numelor de familie compuse. Atestarea astăzi a formelor *Barbă-Neagră, Bou-Roș, Cap-Bătut, Cap-Mare, Cojoc-Scurt, Coliba-Verde, Copii-Mulți, Gros-Topor, Jocî-Bini, Miți-Blîndi, Negruvodă, Papa-Borșci, Porc-Gras, Talpă-Lată* etc. reflectă opțiunea funcționarului de la Serviciul de Stare civilă pentru astfel de variante grafice. Or, conform ultimelor reglementări în vigoare cuprinse în DOOM₂, numele de familie compuse din substantiv + adjectiv se scriu într-un cuvânt (cf DOOM₂2010: LXXIII). Cu cratimă se scriu numele de familie compuse din două nume de persoane: *Cozma-Adam, Lupu-Gorița, Popa-Condrea, Roșca-Ceban, Rusu-Disculțu, Scut-Cușnire* etc.; nume de familie cu structura nume de persoană + nume geografic: *Niculescu-Buzău, Rădulescu-Motru* etc. și numele de familie compuse din nume de persoană + substantiv comun, indicând un rang, un grad, o funcție etc. (indiferent de ordine): *Negru-Vodă* (DOOM₂ 2010: LXXIV, 525).

⁵ Cosniceanu 1991.

Existența antroponimelor compuse în actele și documentele vechi și menținerea lor în inventarul actual reprezintă o realitate a sistemului denominativ local, bine individualizat între diversele posibilități ale limbii române, în acest sens. Mai mult, antroponimele rezultate din construcții genitivale sau din compuse calificative pe baze adjectivale (*Mână scurtă*) sau verbale (*Fluieră-vânt*) prezintă o frecvență deosebită în spațiul pruto-nistrean. Dacă genitivul apartenenței a generat nume de familie de o parte și de alta a Prutului, cu alte cuvinte în Moldova istorică, în schimb, antroponimele calificative constituie creații emblematică pentru graiurile basarabene. Promovarea compuselor în cauză ca antroponime se explică prin expresivitatea, transparența lexicală deplină, capacitatea de individualizare a unor astfel de creații, satisfăcând exigențele vorbitorilor. Unele dintre compuse (*fluieră-vânt*, *papă-lapte* etc.) cunosc o largă circulație în cadrul dacoromânei fără să depășească condiția de calificative specifice oralității. Ocurență sporită a acestora în graiurile basarabene, ca procedeu de identificare a membrilor unei comunități, în faza premergătoare instituirii numelor de familie, a favorizat translarea automată a acestora în antroponime.

BIBLIOGRAFIE

- Asan, Ciobanu 1967 = Finuța Asan, Fulvia Ciobanu, *Cuvintele compuse și grupurile sintactice stabile*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea, București, Editura Academiei Române.
- Burci, Zăbavă 2003 = Iustina Burci, Camelia Zăbavă, *Câteva observații asupra numelor de familie compuse din Moldova*, în *Limba română* (Chișinău), nr. 11–12, p. 61–66.
- Ciobanu 1970 = Fulvia Ciobanu, *Substantivul*, în *Formarea cuvintelor în limba română* vol. I, *Compunerea*, București.
- Constantinescu 1963 = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București.
- Cosniceanu 1991 = Maria Cosniceanu, *Dicționar de prenume și nume de familie purtate de moldoveni*, Chișinău, Redacția principală a *Enciclopediei moldovenești*.
- DOOM₂. 2010 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București.
- Dumbrăveanu 2002–2003 = Albina Dumbrăveanu, *Cu privire la antroponimia regională dialectală din Basarabia*, în *Dacoromania*. Serie nouă, VII–VIII, Cluj-Napoca, p. 165–169.
- MEF = *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772 și 1774*, vol. VII, partea II, Academia de Științe a Republicii Moldovenești, Institutul de Istorie, Chișinău, Editura Știința.
- Oancă 2010 = Teodor Oancă, *Nume moldovene de familie* (II), în *Academia bărlădeană*, 2 (39), p. 9; <http://www.academiabarladeana.ro/Arhiva/re-vista/acad39.pdf>
- Stan 1957 = Aurelia Stan, *Porecle și supranume din Valea Bistriței*, în *Limba română*, VI, nr. 5, p. 42–48.

COMPOUND SURNAMES EMERGED FROM SYNTAGMS

ABSTRACT

Most of the surnames have originated from the common language. Also from the common language many composition elements, structures and models have been borrowed and over time developed.

Composed anthroponyms are formed by combining words based on the usual syntactic rules. While a compounded word, at the level of the common language, usually means something new, different from the meaning of its parts, in anthroponomy, the value of its elements is kept and together they form a semantic unity, grammatically constructed based on the common language patterns and semantically representing an explanatory micromodel.

Institutul de Filologie
din Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
al Republicii Moldova